

Томислав Крсмановић

НВО Покрет за заштиту људских права

Београд

ПОЛЕМИКА

ЗЛОУПОТРЕБА ПСИХИЈАТРИЈЕ У ПРЕТХОДНОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ

(Поводом чланка „Неки аспекти односа између психијатрије и политике“, *Социолошки истраживања* XLII (3), јул-септембар 2008)

Чланак под насловом „Неки аспекти односа између психијатрије и политике“, анализира деликатан однос политике и психијатрије, стављајући у жижу интересовања сложену историјску интеракцију душевног обољења и флукутирајућег друштвено-политичког окружења, да би се на крају фокусирао на резиме психијатријских злоупотреба у протеклим вековима људске цивилизације, све до данашњих дана. Аутор очигледно није имао намеру да у чланку обави свеобухватан увид у ову материју, будући да је за то потребно писати докторске дисертације и књиге. Аутор је заслужио похвале, будући да је дао сажет и информативан резиме есенцијалних параметара, из којих читалац може на само неколико страница да спозна неке аспекте још увек контроверзне друштвено-политичке генезе душевних обољења, где је на жалост одувек било злоупотреба.

Међутим, изражавам неслагање са следећим ауторовим ставом: „Што се тиче присилне хоспитализације дисидената у бившој комунистичкој СФРЈ, нема писаних трагова о томе, а доста психијатара усмено је негирало појаву те врсте у нас. Неке личности (Крсмановић, Димитријевић), жалили су се на сличан третман код нас, ослањајући се на Странку људских права, иако њихови наводи нису ни потврђени, ни негирани из неутралних извора.“ (стр. 391)

Као наведена особа, борац против злоупотреба психијатрије у политичке сврхе у претходној Југославији, председник поменутог организације људских права,¹ писац неколико књига о овој теми², не слажем се да нема писа-

¹ Сада више није политичка странка, него НВО.

² Крсмановић, Т. (2004). *Казнена психијатрија – Ко је овде луд 1975-2004*. Београд: Велес; Крсмановић, Т. (2006). *Људска права - црна рупа*. Београд: Велес; Крсмановић, Т. (2007). *Неформални центри моћи* Београд: Алфа принт, и др.

них трагова о злоупотреби психијатрије. Стога и желим да изнесем документоване и проверљиве доказе о историјату борбе против злоупотребе психијатрије у политичке сврхе у претходној Југославији.³

Захваљујући сведочењима бивших заточеника и напорима многобројних појединаца и група грађана, укључујући и поједине лидере данашње Србије, који су се од осамдесетих година прошлог века све успешније залагали за имплементацију демократских начела и људских права у Југославији, јавност је сазнала за већи број особа које су због изражавања мишљења биле кажњене смештањем у психијатријске болнице, где су задржаване више година, или до краја живота. Међу тим грађанима су Владимир Марковић⁴, Радомир Вељковић, Милисав Живановић, Вјекослав Наглић, Владимир Перишић, Иво Малеш и др.

Поједини су били прихваћени од стране Amnesty International као „затвореници савести“,⁵ а не душевни болесници, што је валидан доказ да су били жртве политичке злоупотребе психијатрије, укључујући Владимира Марковића и Радомира Вељковића

Ове особе је Унеско (Париз) прихватио као жртве злоупотребе психијатрије у политичке сврхе.⁶ Организована борба против ових злоупотреба почела је првог марта 1975. г. када је у Београду основана Директна акција за самозаштиту,⁷ која се после акумулације већег броја случајева злоупотребе психијатрије, тридесетог априла 1981. г. претворила у Акцију против злоупотребе психијатрије у политичке сврхе,⁸ чији су покретачи, осим мене, били београдски песник Драгољуб Игњатовић, правник Голуб Бакић и филолог Иван Прекајски.

Двадесет деветог новембра 1988. г. ондашњи загребачки дисидент Доброслав Парага (и сам жртва), основао је Одбор против специјалних психијатријских (затворских) болница „Анатолиј Корјагин“.

³ Чавошки, К. (2009). *Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања – Саопштења и дрући документи*. Београд: Службени гласник.

⁴ Означио је прекретницу, јер је у моменту присилне хоспитализације већ био познати дисидент осуђен због вербалног деликта, интервјуа са Фрањом Туђманом. Дружио се са Милованом Ђиласом, Михајлом Михајловим и дисидентским кружоцима у Београду, Загребу и Љубљани.

⁵ *Amnesty International Report* (1982); *Amnesty International Report* (1983). London.

⁶ *Human Rights Report* (1988). Paris: Unesco.

⁷ Крсмановић, 2004: 65.

⁸ Крсмановић, 2006: 54.

Значајна прекретница и охрабрење у борби против злоупотребе психијатрије у политичке сврхе у претходној Југославији била је подршка Одбора за одбрану слободе мисли и изражавања⁹ о већем броју случајева злоупотребе.

Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања, заснован на овим документованим подацима, својом је петицијом државним органима шестог јануара 1986. г. захтевао ослобађање појединаца из психијатријских азила, као и измену чл. 63 КЗ СФРЈ „да се онемогући да било ко буде смештен у лудницу због онога што мисли и говори“.

Ова петиција Одбора је изазвала истински шок у јавности и објављена је у више домаћих и страних гласила,¹⁰ што је произвело бурне реакције државних органа, а реаговале су такође значајне међународне организације.

Велики допринос у овом смислу дао је и Одбор за људска права УКС из Београда (Биљана Јовановић).¹¹ Расветљавању ове материје су допринели, поред Косте Чавошког и Веселин Савић, неуропсихијатар, београдски адвокат Никола Баровић, професори универзитета у Београду („пракисовци“); Јанез Ругел,¹² светски признат психијатар из Љубљане, проф. Правног факултета у Београду Војин Димитијевић; осјечки адвокат Владимир Шекс (1986. г. на судском процесу „шесторици“ у Београду бранио је српске дисиденте), загребачки дисидент Доброслав Парага; Јоже Локарј из Љубљане; православни протојереј Жарко Гавриловић.

Залагали су се у овом смислу и македонски борац за људска права психолог Илија Илијевски, као и новинар и писац Владимир Марковић, који је написао више текстова на ову тему.¹³

Занимљиво је да је спознаја да овакве злоупотребе постоје у земљи, деловала освешћујуће, могло се говорити о све чешћој појави феномена когнитивне дисонанце (Фестингер), не само дисиденти и борци за људска права, него и све већи број угледних научника из земље, чак и из државног и партијског апарата, сазнајући за овакве случајеве, почињу да модификују уврежене представе и ставове у односу на званичну политику, а неки од њих имају храбрости да дигну свој глас против неадекватног коришћења психијатрије у

⁹ Чавошки, 2009.

¹⁰ *Вечерње новости* 31. јануар, 2. фебруар 1986.

¹¹ *Саопштења УКС*. Београд: Архив УКС.

¹² Rugej, L. (1990). *Dramatična pot - Voј za napredek v slovenski psihijatriji*. Ljubljana.

¹³ Марковић, В. (1980). *Зайчоченик савести*. Слободна књига Владимира Максимовића; Марковић, В. (1998). *Десно и лево, Четири конјроверзе сјолећа*. Слободна књига Владимира Максимовића; Марковић, В. (1998). *На мери безбедности, Зайвореници савести, Београдска зайворска болница*, Слободна књига Владимира Максимовића; Марковић, В. (1990). *За људска љрава, моје дисидентске усјомене*. Слободна књига Владимира Максимовића.

овој земљи. Звонимир Шепаровић, професор Правног факултета из Загреба и председник Светског виктимолошког друштва, изјавио је да је овакве злоупотребе психијатрије омогућио закон и да је погажен принцип медицине, која треба да лечи, а не да шкоди, јер ова казна што значи социјалну смрт, равна је и самој смртној казни.¹⁴

Чак су и неки званичници признали да има таквих случајева и изразили потребу промене чл. 63 КЗ СФРЈ како би се спречиле даље злоупотребе, које су према овом Одбору биле честе.

Ратови деведесетих година, санкције и транзиција изазвали су крах правне државе, омогућили корупцију и драстичан пад јавног морала. Уместо да спласну, наслеђене политичке острашћености су се појачале до усијања, лоше процене ће све више узимати маха, а борбе сучељених кланова понекад су се претварале у истинске обрачуне. Да не говорим о новонасталим забрињавајућим тензијама са међународном заједницом.

Сасвим је разумљиво да је овај мрачни период наше савремене историје снажно маркирао ову државу и овај народ, остављајући свуда дубоке и болне ожилке, те тако и у психијатрији.

Данас је ипак олакшано дискутовање оваквих злоупотреба, о чему повремено пише и домаћа штампа, јер имамо демократску званичну власт, која се бори за поштовање закона, и имплементацију у правне и психијатријске норме ЕУ.

Злоупотреба психијатрије је сама по себи тежак злочин против човека и човечности. Што се тиче насилног смештаја у лудницу, руски нобеловац Солжењин је сматрао да је то већи злочин од гасне коморе и да никад не може застарети. Слично тврди и амерички психијатар Томас Шац.¹⁵

Кажњавање политичких неистомишљеника злоупотребом психијатрије одређене међународне конвенције оцењују као нељудске поступке,¹⁶ као злочин против човека и човечности, као врсту медицинског експеримента. Амерички психијатар Шац сматра да се психијатрија и људска права на неки начин данас супротстављају. Док људска права и индивидуалне слободе теже да смање степен ограничења слободе појединца од стране власти, дотле је спе-

¹⁴ *НОН* 15. мај 1988.

¹⁵ Šac, T. (1980). *Ideologija i ludilo*. Zagreb: Naprijed.

¹⁶ Принципи ЕУ за заштиту особа које пате од менталних обољења и за унапређење бриге о менталном здрављу, Препорука Комитета министара Савета Европе државама чланицама о законској заштити особа са менталним обољењем који су принудни пацијенти, Препорука парламентарне скупштине Савета Европе, Светска асоцијација психијатрије, Мадридска декларација, Хавајска декларација, Стандарди Европског комитета за спречавање мучења и нечовечног или понижавајућег поступања или кажњавања, и др

цифичност психијатрије супротна идеалу људских права. Она има за циљ да неконформне гура у социјалну фабрику, да појединцима наметне неке друштвене оквире које они не желе. Психијатри су на неки начин чувари званичних правила и норми понашања. Насилна хоспитализација ментално оболелих представља друштвено уређење по којем један део друштва осигурава извесне повластице за себе, на рачун другог дела друштва, сматра др Шац. Џон Стјуарт Мил пак сматра „да је свака особа једини чувара свог здравља, како телесног, тако и душевног“.¹⁷

Насилни смештај је у нескладу са овим принципом. А излаз је у слободи. Психијатрија треба да буде ослобођена етатистичких стега и хуманизована, да буде у служби болесника, да га лечи и да му олакша тегобе које носи душевна болест. Српској медицини, па тако и психијатрији као и правосуђу, предстоји тежак задатак: увођења реда и одговорности у ове области.

¹⁷ Mill, John Stuart (1995). *The Cambridge Dictionary of Philosophy*, Cambridge University Press.